

HARF DEVRİMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE

Prof. Dr. HASAN KÖNİ

Bu yazımız, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Yakın Doğu İşleri Dairesi Başkanı Wallace Murray'ın 12 Mart 1932'de Brown Üniversitesinde yaptığı "Türkiye ve İran'da Batılılaşma" adlı konuşmasının değerlendirilmesi üzerine olacaktır. Uzun süre, Atatürk döneminde Türkiye masasında çalışan ve Türkiye üzerine yüzlerce rapor yazmış olan Murray'ın değerlendirmeleri oldukça önemlidir. Murray konuşmasının başında "değişmeyen Doğu" imajının Batıda pek yaygın olduğunu belirterek, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki on yıl içinde Türkiye'nin gerçekleştirdiği devrimlerle bu imajı yıktığını, İran'ın da Türkiye'nin yolunu izlediğini belirtiyor. Üzerinde durduğu bir nokta, vazgeçilmeyecek olarak kabul edilen kapitülasyonların önce Türkiye'de sonra İran'da ve onları izleyerek o devirde manda yönetimi altındaki devletler olan Irak, Suriye, Filistin ve Trans-Ürdün'de işlemlerinin durdurulduğunu, Hicaz ve Necd Krallıklarının yeni kurulmalarına rağmen bu yeni gelişmeler sayesinde kapitülasyonsuz bir yaşam sürmelerinin Türkiye'deki devrimlerin izleri olarak ortaya çıkması. Kapitülasyonlar 1921 yılında Afganistan'la İngiltere arasında yapılan bir anlaşma ile lağvedilirken, Etopya ve Afganistan'da parlamenter rejimlere geçildiği, İran'ın Milletler Cemiyetinin şimdilik ilk Müslüman üyesi olduğunu, diğer Arap ülkelerinin modernleştikleri takdirde onu izleyebileceklerini açıklıyor. Bilindiği gibi aynı yıl 1932'de Türkiye, Milletler Cemiyeti tarafından üyeliğe alınarak uluslararası alanda hak ettiği yeri almıştır.

Yazara göre, Türkiye'nin son on yılda geçirdiği değişiklikler hepsinden daha dikkate değer ve daha cesaretli reformlardır. Türkiye "Pan-Turanizm" ve "Pan İslamizm" eski sloganlarından vazgeçerek Anadolu yarımadasında "Türkiye Türkler İçindir" sloganı ile yeni bir Devlet oluşturmakta ve Doğu ile asırlardır kurduğu bağları gevşeterek Batı'ya yönelmektedir diyor Murray.

1 — Harf Devrimi:

Murray Türkiye'deki devrimlere tek tek dikkatleri çektikten sonra en önemli gelişmenin Latin alfabesinin kabulü olduğunu belirtiyor.

Murray'a göre, İslâmın yayılmasıyla birlikte bu dini kabul eden halklar arasında Arapçanın, Peygamber'in ve Kutsal Kur'anın dili olduğu için, kabul edilmesinin doğal olduğunu söylüyor. İslam dininin sosyal yaşama yol gösterdiği için ve dua etmenin Arapça olması zorunluluğu getirdiğini ve bu duaların Türkçe ve Farsçaya çevrilmelerine karşı çıktığı için Arapçanın yaygınlaştığını açıklıyor. Oysa, her iki dil de, yani Türkçe ve Farsça, semantik olmadıklarından fonetik sistemlerinin Arap alfabesine uymadığını, özellikle zengin bir sesliler yapısına sahip olan Türkçenin zengin bir sessizler yapısına sahip olan ve gramerini sesli harfleri atlayabilmek için düzenlemiş bulunan Arapçanın altında ezildiğini söylüyor. Arapça ve Farsça kelimelerin Türk diline ayrı ayrı nedenlerle kabul edildiğini belirten Murray, Arapçanın dinî, hukukî ve soyut tartışmalar için alındığını, Farsçanın ise şiir ve edebiyatta hâkim olduğunu belirtiyor. Türkçenin son yıllardaki durumunun feci olduğunu belirten yazar, İstanbul okulunun dili pohpohlayıcı ve anlaşılmasız bir hale getirdiğini ve Türkçe olarak kabul edilen kelimelerin bile Arapçadan alınarak sonlarına ekler getirilip Türkçe kabul edildiğini ve İstanbul okulunun belki de Bizans modelinden etkilenmiş olabileceğini, bu nedenle Türk halkının yazılı metinlere karşı ilgisi olmadığını gözlüyor. Sir Charles Elliot'un 1896 yılında yazdığı "Avrupa'daki Türkiye" adlı eserden ise şu alıntıyı yapıyor :

"Hiçbir Türk, yazılı Türkçeyi anlamadığı için şaşırmasın. Yalnızca eserin yazarına güzel anlatımı nedeniyle saygı duyar. Türk, yazıları ve edebiyatı hayatının normal bir parçası olarak görmez. Kendisine bir hikaye veya iş ilişkileri anlatıldığında kendisine anlatılanları kolaylıkla anlar. Ancak bir kütüba veya mektuba bir İngiliz'in teknik yasal bir evraka baktığı gibi bakar zaten muhtemeldir ki kendisi de yazmasını bilmez. Zaten istenilen, konuları genel olarak anlamasıdır..."

Zavallı Türk dili! yabancı kelimelerin altında ezilmiş, o veciz ve canlı anlatım gücü ve zengin kelime oluşumu katıtlı olarak durdurulmuş ve ihmal edilmiş..."

Yazara göre yukarıdaki durumu iyi tesbit eden Türkler ülkelerinde eskimiş olduğunu kabul ettikleri herşeyi değiştirdikten sonra kendi dil ve alfabelerine eğilmişlerdir. Modernizasyon çalışmalarına geçilmeden önce alfabenin değiştirilmesi 1908 Genç Türk ihtilalinden önce (1908) düşünülmüş. Yazara göre Türkiye 1922 yılına kadar sürecektir olan savaşlar sistematiği içine çekilmeseydi dil konusunda daha önce bir şeyler yapılabilirdi.

1922'den sonra yapılan yenilikler içinde yeni alfabenin kabulü devrimlerdeki mantiki adımlardan biri olarak görülmüştür. Yazar bu olayı "edebiyattaki kapitülasyonların kaldırılması" olarak görüyor.

Murray, alfabenin kabulünü çabuklaştıran bir olay olarak 1924 yılında Rusya'nın Türkçe konuşulan yörelerinde yeni Türk alfabesinin kabulünü görüyor ve bu olayı etkileyici buluyor.

Diğer etkileyici bir olay Murray'a göre, 1926 yılında Bakü'de Türkoğulların yaptığı konferans. Bu konferansa katılan tarih otoritesi Türk delegesi, Köprülüzade Fuad Beyin olayı Türkiye'ye aktarmasının yanında Azerbaycan'ın yeni alfabeyi kabul ederek yeni gazete ve pul çıkarması da etkili olmuş. Pullardaki "Türk Postaları" yazısının bulunması ve yeni bir para biriminin Türkçe çıkacağına duyulması da etkili olmuş. Mustafa Kemal'in 1926'da yeni Türk harfleri için çalışmaya başlanması emrini verdiğini ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda bu işle ilgili bir komite kurulduğunu ve 1928 yazına kadar bu komiteden bir ses çıkmadığını, ancak o yıldan itibaren işlerin hızlandığını anlatıyor. 1926'dan 1928'e kadar toplantılarına devam eden Komite, olayları, açıklığa Gazi'nin eliyle kavuşturuyor. Mustafa Kemal fotoğraflarını yeni harflerle imzalıyor ve İsmet Paşa'ya Latin harfleriyle yazdığı ilk telgrafi gönderiyor. Sonunda 10 Ağustos 1928'de Gazi, Sarayburnu Park gazinosunda dostlarına verdiği partinin bitişinde cebinden çıkardığı yeni Türk harfleriyle yazdığı şu konuşmayı yapıyor :

"Arkadaşlar: güzel dilimizi ifade etmek için yeni harfleri kabul ediyoruz. Bizim güzel ahenkli ve zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle ortaya çıkacaktır. Beyinlerimizi yüzyıllarca hapsedmiş, anlaşılmasız olan ve anlamadığımız harflerin demir zincirinden kendimizi kurtarmalıyız. Biz dilimizi anlamaya kararlıyız ve mutlaka çabuk ve mükemmel olarak bu yeni harfler sayesinde anlayacağız. Ben bundan eminim. Sizin de emin olmanızı istiyorum...."

Kasım'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu reformu yasaya dönüştürmesinden sonra Türk halkı bu değişikliği olduğu gibi kabul edip kendilerini bu yazıyı öğrenme görevine vermiştir. Sanki sihirli imiş gibi bütün sokak işaretleri ve dükkânların üzerindeki, deniz araçlarındaki yazılar kaybolmuştur. Gazi, Murray'a göre yeni yazıların ilk öğretmeni olmuştur. 1 Ocak 1929'da 2655 okulda 16-45 yaşları arasındaki yetişkinlere bu yeni yazı öğretiliyordu ve sayıları bir milyona yaklaşan bir kitle dersleri ta-

kip ediyordu. Bu gelişme, Murray'a göre çok başarılı olmuş ve 1 Kasım 1928'de yeni harf yasasının kabulü yalnızca bir formaliteden ibaret kalmıştır. 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün devlet yazışmalarında yeni harflerin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Bazı istisnai yazışmalar için 1 Haziran 1929'a kadar vakit tanınmıştır.

Böylece, hiç şüphesiz Türk Devriminin en önemli devresi başarıyla tamamlanmıştır.

Murray, Türk yöneticilerinin harf devrimi nedeniyle yaptıkları görüşmelere ve sözlere yer vererek Türklerin Batıya açılmaları konusundaki isteklerini vurgulamıştır.

Öte yandan uzun seneler Arapça yazmasını öğrenmekte zorluk çeken Anadolu köylüsü yeni harflerle okuma ve yazmada büyük bir atılım yapmış ve bu konudaki azmini göstermiştir. Farsça ve Arapça kelimeler ayıklanarak kelimelerde Turan biçimleri tercih edilmiş ve bilim dilini ifade etmek için Fransızca'dan bazı kelimeler alınmıştır. Halkın benimsediği Arapça ve Farsça kelimeler ise Türkçe takılar kullanılarak Türkçeleştirilmişlerdir. Zaten eski dilde yazılmış önemli eserlerin yeni yazı diline çevrilmeleri beklenmekte. Bu arada Batı'nın bazı önemli eserleri de Türkçeye çevrilme sırasında. Örneğin: Homer'in İlyadası, Aristo'nun Siyaseti, Voltaire'in Hikayeleri Tolstoi'un Harb ve Sulhu, Shakespeare'in Kral Lear'ı, Milton'un Kayıp Cenneti gibi. Bunların yanında bilim, ekonomi ve sosyoloji eserleri de tercüme sırasında.

Murray'a göre her türlü modernizasyona karşılık halkın dinine dokunulmamıştır. Batıdan alınan yenilikler çok kısa zamanda Türk düşüncesini tarafından şekillenecek ve halkın ihtiyaçlarına göre yörgulacaktır. Alfabe reformunda ise durum daha değişiktir. Bu reformla Doğu ile ilişkiler ve kültürel bağımlılık en aza indirilmiştir. Avrupa dillerini daha kolay öğrenebilecek olan Türklerle Avrupa arasındaki kültürel ve coğrafi bağlar böylece atılmış olacak ve Türkler Avrupa'daki Turanlı kuzenleri Macarlar ve Finlilerin yanında yerlerini alacaklardır.

II — İran ve Batılılaşma :

Daha sonra İran'daki modernizasyon hareketine dönen yazar, bu hareketin Türkiye'deki kadar, çabuk gelişmediğine işaret ederek, 1925'den beri İran'ın yeniden doğduğunu belirtiyor. İran konusundaki gelişmelerin tarihsel anlatımına girişen Murray en önemli tahlilini yapılan reformlar arasındaki farkı anlatırken ortaya koyuyor. Örneğin, yeni yasalar yerine

eski İran yasalarının yeniden gözden geçirildiğini ve eskinin muhafaza edildiğini belirtiyor. Giyim konusunda da yapılan reformun Türkiye'deki kadar köklü olamadığı fikrinde yazar. Maliye Bakanı Taghi Zadeh'in Latin alfabesinin alınması konusunda baskı yapmasına rağmen durum Türkiye'den farklı, İranlı evinde kendi şairi Firdevsi'nin şiirlerini okuyabiliyor. Öte yandan, Murray bu konuda dinî faktörün etkinliğini de ortaya koyuyor. Türk ve İranlıların Müslüman olmalarına karşın bu iki ırkın tarihinin değişik bir gelişme gösterdiğini belirtiyor. İranlıların Şii olması iki ırk arasında bir antagonizm yaratmış, bu durum yapılan reformlarla azaltmakla birlikte çok büyük bir yakınlaşma doğurmamış. Şiilik, İranlıların Türk ve Arap etkisine karşı direnişlerinde önemli bir yer oynamış ve zihinlerinde kültürün ayrılmaz parçası olarak yer almıştır. Sasaniler zamanında İran'da kabul edilmiş olan Şiilik aynı zamanda İran halkına meşruluk sağlamaktadır. Bu nedenle İranlılar dinî geçmişlerinden ayırlanamamışlardır. Turan halkı olan Türkler disipline ve otoriteye uymaya alışkınken, Aryan olan İranlılar bireyci olup doğal olarak tutucudurlar kendi ulusal gelişmeleri için Batılılaşmayı tercih etmemişlerdir. Ancak ilerki dönemde modernleştikçe bu iki toplum birbirlerine yaklaşabilirler. Murray'ın iki toplum hakkındaki görüşleri böyle.

Sonuç :

Murray'ın gözlemlerinin çoğu doğru olmakla beraber, Osmanlılardan beri süre gelen bir Batılılaşma sürecini incelememiş bulunuyor. Bazı Türk tarihçileri Batılılaşma sürecini Sultan Selim öncesine dayandırıyorlar. Örneğin, de Rochefort adlı Fransız subayının Osmanlı ordusunda bir mühendisler bölümünün kurulması önerisi 1716 yılına rastlıyor. 1788'de Reis-ül Küttab Ahmet Atıf Efendi ise saraya Fransız ihtilalinin bir analizini sunmuştur. 18 nci yüzyılda lâik bir ortamdan korkan Batı gözlemcisi Türkler, 19 uncu yüzyılda Batıya daha fazla yaklaşmışlarsa da düzenin değişmesi konusunda pek ileri gidemedikleri görülüyor. Türkler modernleşmede tepe noktaya 1922'lerden itibaren Mustafa Kemal'le ulaşmışlardır. Japonya'nın dışında Türkiye gibi modernizasyon fikirlerinin asırlar önce geliştiği başka doğu devleti olmamış ve bu nedenle yapılan reformlar en ufak ekonomik buhranda geri atılan adımlar karşısında erimiştir.